

Naționalismul civic românesc – tensiunile dintre schițele teoretice și implicațiile practice

Abstract: *Starting from the question regarding the nature of Romanian nationhood in relation with the ethnic-civic distinction present in the nation and nationalism literature, in my article I aim to discuss the way in which the Romanians see themselves in regard to the abovementioned typology. My approach is that, the Romanians will find it difficult to disregard their ethno-collectivist lenses in favor of a civic identity.*

Keywords: *Ethnic and civic nationalism, Romanian national identity, nations and nationalism theory.*

În realitatea socială și politică a anului 2018, ideile de națiune, naționalism, etnie ș.a. tind să joace un rol important și să ocupe din ce în ce mai mult spațiu în dezbaterile publice. Indiferent de cauza acestui fapt – trendul populist global sau apropierea de un moment cu o mare încărcătură simbolică și politică: Centenarul Marii Unirii – revigorarea dezbaterilor pe aceste teme ridică întrebarea: „Ce fel de națiune este națiunea română?”. Deși e o întrebare ale cărei posibile răspunsuri se pot ramifica într-o multitudine de subteme și discuții, eu aleg să mă concentrez, mai degrabă, pe o nișă de natură teoretică care se poate desprinde din această problemă. Vreau să explorez la rândul meu spațiul de discuție al dezbaterii privind naționalismul etnic și cel civic, mai

Adrian POPOVICI

????????????????

exact, vreau să arăt că, în cazul particular reprezentat de România și de către societatea românească, predomină naționalismul etnic, în timp ce naționalismul civic oscilează undeva între noțiune teoretică și ideal. Astfel, eforturile mele vor fi îndreptate spre a descoperi de ce pare a fi imposibil ca națiunea română să se definească în termeni civici, atât în prezent, cât și în viitor.

Naționalismul creează îndeobște dezbateri aprinse, atât în mediul academic, cât și la nivelul societății civile, acestea fiind purtate între fie între diferitele abordări sau teorii, fie între opiniile personale ale oamenilor obișnuiți sau politici. Implicația directă a unei astfel de situații este că înțelesurile asociate conceptelor de „națiune” sau „naționalism” nu se bucură de un consens și, mai important, par a fi tot mai greu de definit – aflându-se într-o continuă transformare (Brubaker 2004, 115). Pentru a avea însă un punct de plecare în acest demers, consider că trebuie să stabilesc un minin aparat critic de la care pornesc în ceea ce privește naționalismul. Datorită înclinațiilor intelectuale personale, dar și a faptului că reprezintă un punct de referință în

studiul naționalismului, aleg să pornesc de la definiția lui Benedict Anderson: „Națiunea reprezintă o comunitate politică imaginară; imaginată ca fiind intrinsec limitată și suverană” (Anderson 2006, 5-6). Deși, cum am spus mai sus, consider că această abordare își dovedește utilitatea când trebuie să definim națiunea, are și ea anumite limite. Astfel, această definiție prezintă modul în care funcționează națiunea, dar nu reușește să propună și un motiv sau o serie de motive care conduc spre concluzia indivizilor că aparțin unei națiuni și că trebuie să se poarte ca atare. Din această limită consider că trebuie să plece dezbateră dintre naționalismul civic și cel etnic.

Atât în sfera discuțiilor cotidiene, dar și în cadrul unor anumite abordări teoretice care tratează naționalismul și națiunea, se operează cu presupuziția că din multitudinea de identități pe care bărbații și femeile le pot avea, apartenența la națiune și identificarea cu aceasta este primară ființei umane, Benedict Anderson clasifică presupunerea că fiecare individ trebuie să aparțină unei națiuni drept unul dintre paradoxurile naționalismului (Anderson 2006, 5). Dezbateră dintre naționalismul civic și cel etnic își are originile în modalitățile prin care unui individ i se recunoaște apartenența la corpul națiunii. Această recunoaștere poate avea două forme: cetățenia- „jux soli” sau etnia „jux sanguini” (Kamusella 2009, 42). Astfel, naționalismul civic nu operează cu prescripții în ceea ce privește identitățile indivizilor, aceștia aparținând națiunii indiferent de gen, limbă, origine etnică, religie și așa mai departe. Așadar, dată fiind diversitatea pe care o poate implica acest tip de naționalism, singurul său numitor comun este reprezentat de cetățenie. Această situație implică caracterul voluntarist de care această tipologie a naționalismului este definită, criteriul de excludere al națiunii fiind unul de natură teritorială – statul și cetățenii săi ocupă un teritoriu desemnat, iar oricine de pe teritoriul unui stat poate să devină membru al națiunii dacă își dorește asta (Auer 2004, 5).

O definiție care reușește să aducă o serie de clarificări asupra diferențelor dintre noțiunea de națiune civică și cea de națiune etnică este cea propusă de către David Brown, acesta distanțându-se de definirea la care am apelat mai sus, în schimb, alegând să utilizeze alți termeni de referință, care conduc spre următorul postulat: „Naționalismul civic este văzut ca fiind orientat spre viitor, cu precizarea că implică ideea unei comunități în formare; în timp ce naționalismul etno-cultural este orientat spre trecut, spre miturile trecutului (originii)”. Brown argumentează că „orientarea” spre trecut sau viitor nu trebuie să fie interpretată din punct de vedere moral, ci mai degrabă ca modalitate de auto-definire. De asemenea, el adaugă că ambele noțiuni pot să se încadreze atât la orientarea spre trecut cât și la cea spre viitor. De exemplu, naționalismul etnic se poate raporta la viitor ca continuitate a comunității prin referirea la destin, în timp ce naționalismul civic va încerca să susțină tema devenirii comunitare prin raportarea la instituțiile sociale și politice ale trecutului (Brown 2000, 51).

În urma acestei scurte treceri în revistă a principalelor idei despre naționalismul civic, în partea a doua a articolului meu voi încerca să aduc în discuție relația problematică pe care naționalismul etnic o are cu cel civic în cazul particular românesc, ce se reflectă în dominanța etnică în detrimentul unei viziuni cetățenești, civice.

Primul argument pe care îl aduc în favoarea tezei mele este unul care poate fi catalogat ca fiind de natură geografică și temporală. Astfel, vreau să apelez la diviziunea geografică pe care Ernest Gellner a realizat-o atunci când a analizat situația evoluției naționalismului pe continentul european. Astfel, el plasează naționalismul civic în ceea ce el numește ca fiind primul fus orar – pe coasta Oceanului Atlantic: în state precum Franța sau Regatul Unit. În clasificarea realizată de Gellner, România este plasată în al patrulea fus orar (Gellner 1995, 29-31). Pentru a înțelege care este raționamentul pentru care Ernest Gellner a ajuns la această împărțire teri-

torială, trebuie să precizez că ea a venit ca urmare a unui efort de a depăși limitările pe care evoluția temporală a naționalismului propusă de către acesta le implica. Mai exact, Ernest Gellner a propus o axă temporală pe care a identificat cinci stagii separate de evoluție a naționalismului, de la o lume a imperiilor la o lume a statelor-națiune, limitările acestei împărțiri fiind reprezentate de lipsa unui motiv pentru a explica de ce și cum diferă naționalismele pe cuprinsul continentului european. Astfel, după intersectarea celor două axe – cea temporală și cea geografică –, observăm că România se află într-un stadiu de dezvoltare al sentimentului național care nu corespunde naționalismului civic (Gellner 1996, 111-112).

Cel de al doilea argument este de natură critică, combătând abordările referitoare la națiunea civică prin evidențierea limitelor teoretice și practice pe care acestea le implică. Astfel, prima critică pe care cercetătorii o ridică în legătură cu conceptul de națiune civică este că aceasta reprezintă un non-sens. Argumentul pe care aceștia îl ridică este următorul: dacă alegem să înțelegem naționalismul civic în termenii unor comunități voluntare și aistorice, care nu reclamă apartenența și continuitatea de la un trecut mai mult sau mai puțin glorios, atunci suntem puși în fața unei situații în care aceste constructe nu pot lua ființă în planul realității sociale și politice. Cauza unei astfel de eșec rezidă în lipsa unui sentiment de apartenență și al originii care caracterizează o astfel de națiune (Brown, 2000, 50 apud Yack, 2000).

În al doilea rând, o altă critică legată de teoriile naționalismului civic implică faptul că acesta ar trebui să fie tratat mai degrabă drept un mit. Astfel, criticile aduse naționalismului civic implică faptul că acesta este în realitate o modalitate prin care majoritățile etnice își maschează poziția în cadrul societății (Brown 2000, 50). Astfel, aplicat la cazul românesc, pentru majoritatea etnică românească susținerea publică a unui astfel tip de naționalism reprezintă o formă de a ascunde sau de auto-iluzionare cu privire la raportul dintre etniile de pe teritoriul României. Chiar dacă s-ar afirma în mod unanim că calitatea de a fi român a unui individ este determinată de obținerea sau deținerea cetățeniei românești, tot am fi în situația în care națiunea civică românească ar reprezenta un mit. Pentru a înțelege „procesul” prin care am ajuns la această concluzie, propun un mic experiment de gândire. Plecând de la faptul că etnicii români reprezintă etnia majoritară pe teritoriul național, implicația directă a acestui fapt ar fi că aceștia vor avea accesul cel mai larg și neîngrădit la instituțiile de putere, fapt ce îi capacitează pe aceștia de a edifica propriile viziuni instituționale, respectiv de a-și impune propriul sistem de valori și cultural la nivelul întregii societăți.

Cel de al treilea argument este o consecință a celui anterior și își are rădăcinile în definițiile date naționalismului civic, dar vizează mai mult o latură practică, mai precis potențiala evoluție a unei națiuni civice. Astfel, Jürgen Habermas argumentează că noilor cetățeni ai unui stat liberal nu ar trebui să li se impună adoptarea culturii majorității etnice ci doar respectarea principiilor și normelor care guvernează viața politică a respectivului stat (Habermas 1998, 228). Tot el este cel care însă subliniază că în multe dintre cazuri există un grad mare de similaritate între cultura etniei majoritare și cultura politică a statului respectiv și militează pentru despărțirea celor două (Habermas 1998, 118). Dacă reflectăm asupra situației din România prin prisma celor afirmațiilor de mai sus, atunci nu putem să nu identificăm situația prezentată de Habermas, ce vizează congruența dintre cele două instanțe: cultura etniei majoritare și cultura vieții politice.

Revenind relația dintre etnia dominantă și minorități, consider că trebuie explorat mai îndeaproape modul în care minoritățile etnice se integrează în cadrul statului național. Astfel, pentru a cultiva o formă de loialitate față de stat și comunitatea politică este necesar ca cetățenii să se supună și să se identifice cu cel puțin o parte din instituțiile și practicile sociale și

politice din acel stat. În situația în care instituțiile și practicile sociale și politice sunt dominate de către etnia majoritară, există posibilitatea ca membrii etniilor minoritare să nu resimtă aceeași loialitate față de acestea în comparație cu ceilalți concetățeni ai lor. Se poate ajunge la o situație de echilibru, în care identificarea cu normele și insituiile sociale generate de către etnia majoritară prin două căi. Prima este reprezentată de către valorizarea și adoptarea tradițiilor aparținând grupurilor minoritare de către etnia majoritară sau, cea de a doua variantă reversul primeia, în care membrii etniei minoritare adoptă practicile și instituțiile sociale ale societății în care trăiesc și care aparțin etniei majoritare (Mason 2000, 148). Dacă ar fi să analizem această relație prin perspectiva realității românești, atunci ajung la concluzia conform căreia că pe teritoriul României pot coabita mai multe etnii atâta vreme cât au sau pot crea un teren comun, în termenii unor similarități culturale și sociale. Această situație putându-se încadra drept o modalitate de asimilare disimulată sub forma naționalismului civic, din acest punct consider că rezultă două situații care pot fi investite într-o măsură mai mare sau mai mică cu judecăți de valoare. Astfel, dacă această situație i-a forma unei asimilări coordonate mai mult sau mai puțin conștient de către instituțiile statului atunci e clar că ne aflăm într-o situație condamnabilă, în care se încearcă distrugerea diversității culturale de pe teritoriul unui stat în numele omogenității etnice. Pe de altă parte, situația în care apar similarități între etniile majoritare și cele minoritare pot fi văzute drept o sinteză care apare în mod natural atunci când două sau mai multe grupuri locuiesc pe același teritoriu, situație care s-a întâmplat mereu de-a lungul experienței umane, iar eventualele denunțări ale unor astfel de situații să fie rezultatul ignorării „cursului natural” al culturilor umane.

În concluzie, având în vedere argumentele teoretice și practice pe care le-am expus sunt de părere că atunci când luăm în discuție România și etniile care locuiesc pe teritoriul acesteia nu putem vorbi despre existența unui naționalism civic. Fie că vorbim despre lacunele teoretice care transformă acest concept într-o formă fără corespondent în realitate, fie că vorbim despre modul în care o societate care își asumă o astfel de identitate ar putea funcționa. Etnia majoritară fiind cea care în această situație ar fi cea care are controlul asupra instituțiilor și normelor sociale, dar și, din cauza numărului, asupra instituțiilor și resurselor statului – fapt ce facilitează producerea și reproducerea normelor grupului dominat în cadrul societății.

Referințe

- Anderson, Benedict. 2006. *Imagined Communities*. London: Verso.
- Auer, Stefan. 2004. *Liberal Nationalism in Central Europe*. Londra: RoutledgeCurzon.
- Brown, David. 2000. *Contemporary Nationalism*. New York: Routledge.
- Brubaker, Rogers. 2004. „In the Name of the Nation: Reflections on Nationalism and Patriotism.” *Citizenship Studies* (Carfax Publishing) 8 (2): 115-127.
- Conversi, Daniele. 1995. „Reassessing Current Theories of Nationalism: Nationalism as Boundary Maintenance and Creation.” *Nationalism and Ethnic Politics* 73-85.
- Gellner, Ernest. 1995. *Encounters with Nationalism*. Oxford : Blackwell.
- . 1997. *Națiuni și naționalism*. București: ANTET.
- Gellner, Ernest. 1996. „The Coming of Nationalism and it's Interpretation: The Myths of Nation and Class.” În *Mapping the Nation*, editor Gopol Balakrishnan, 98-145. London: Verso.
- Grillo, Ralph. 1989. *Dominant Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Habermas, Jürgen. 1998. „Struggles for Recognition in the Democratic State.” În *Inclusion for the Other*, de Ciaran Cronin și Pablo de Greiff. Cambridge: MIT Press.
- Kamusella, Tomasz. 2009. *Politics of Language and Nationalism in Modern Central Europe*. New York: PALGRAVE MACMILLAN.
- Mason, Andrew. 2000. *Community, Solidarity and Belonging*. Cambridge: Cambridge University Press.